

ГЕОРГИ МИТРИНОВ

Институт за български език – БАН

✉ g_mitrinov@abv.bg

ЗА ЕДИН ВЪЗРОЖДЕНСКИ РЪКОПИС ОТ ГРАД СЛИВЕН

В статията е представен неизследван възрожденски ръкопис от гр. Сливен. Написан е на български език с гръцко писмо. Описано е съдържанието му. Ръкописът включва дамаскинови и недамаскинови текстове. Откриват се и караманлийски текстове, писани на турски език с гръцко писмо. Разгледани са графичните особености на използвания в сборника гръцки шрифт.

Ключови думи: Възраждане, история на българския език, дамаскинарска книжнина, графични особености.

Georgi Mitrinov

Institute for Bulgarian Language – BAS

✉ g_mitrinov@abv.bg

A MANUSCRIPT FROM THE NATIONAL REVIVAL PERIOD KEPT IN THE TOWN OF SLIVEN

The article presents an unexplored manuscript from the town of Sliven. It is written in Bulgarian with Greek graphics. Its contents are described. The manuscript includes damaskins and nondamaskins translation of Damascene Stoudites' works and of other texts. Karamanlidic texts written in Turkish with Greek graphics are detected. The peculiarities of the Greek graphic used in the collection are considered.

Keywords: Revival, history of the Bulgarian language, damaskinanic literature, graphic features

---

В музейната сбирка на Природо-математическата гимназия в гр. Сливен се съхраняват ценни, непроучени досега български възрожденски ръкописи, сред които такива с гръцко писмо. В публикуваните по-стари описи на архивните сбирки на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София и на други големи български библиотеки не се откриват данни за съхранявани там подобни ръкописи, създадени в Сливен или свързани с града ([19]: 1–524; [20]: 1–234; [21]: 1–552; [11]: 1–472; [13]: 1–174; [7]: 1–294). Не се открива тяхна наличност и в двете големи сливенски библиотеки: регионалната библиотека „Сава Доброплодни“ и библиотеката към Народно читалище „Зора“. Но пък изследвачът на такива ръкописи по българските земи М. Стоянов споменава в свое изследване за два ръкописа, свързани със Сливен: Сливен

венски дамаскин на поп Исидор от около 1783 г. и Сливенски дамаскин от 1817 г. ([16]: 244). Оказва се, че в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се съхраняват техни ксероксни копия. В по-късна негова публикация от 80-те години на ХХ в. се споменава за „новооткрити сливенски ръкописи“, каквито са: „един дамаскин от 1783 г., един неделник от 1785 г. и един сборник от поучения от 1817 г.“ Допълнено е, че дамаскинът се съхранява в Сливенския исторически музей, а неделникът и сборникът – в гимназията „Добри Чинтулов“, като и трите писмени паметника са прибрани от частни домове ([17]: 73)¹. Относно гръцките ръкописи по българските земи, в друго свое изследване М. Стоянов посочва, че те са с произход от Сливен и Котел, наред с други български градове като София, Самоков, Пазарджик, Казанлък, Карлово. Под линия цитира труда на С. Табаков, посветен на историята на гр. Сливен ([15]: 8). В том 2 на своята тритомна история на Сливен С. Табаков пише за гръцкото езиково влияние и за гъркоманството в града през Възраждането, като дава пример с употребата на гръцко писмо при писането на български език. Така е оформен писменият отговор на сливенската депутация до руския генерал Дибич през 1829 г. по време на Руско-турската война от 1828–1829 г. По данни на руския изследовател Венелин от 1830 г. така пишели на български език обикновените сливенци ([16]: 397–398). Сведения за гъркоманството в Сливен през Възраждането има и в спомените на възрожденския деятел Ив. Селимински. Според него първото елино-греческо училище се открива в града през 1805 г. от „фанариотизирания“ му съотечественик Хаджи Дамянти Мангалоолу, който освен „старото черковно пение и говоримия шарен гръцки език“, нищо друго не знаел. Самият Селимински, роден през 1800 г., учи в това училище, но споделя, че през 1814 г. напуска Сливен като „неграмотно дете“ ([1]: 33, 45). Това показва какво е било нивото на преподаване на гръцки език в града през този период. В едно свое изследване, посветено на българските ръкописи с гръцки елементи, М. Стоянов предполага, че наличието на гръцко влияние и като следствие от това на „гръцко-български ръкописи“ в български градове като Пазарджик, Хасково, Пловдив, Сливен, Свищов „може да се обясни с ролята на гръцкото духовенство и на някои търговски среди, които са си служели с гръцки език“ ([15]: 343). И в по-ново време се публикуват данни за новооткрити български възрожденски ръкописи с гръцко писмо от гр. Сливен ([4]: 400–406; 413–416), което допълва проучванията върху този вид писмени текстове, свързани с възрожденската история на града.

Предмет на настоящата публикация е един ръкопис от архивната сбирка в Природо-математическата гимназия на гр. Сливен. Той е с

¹ Изказвам благодарност на проф. Маргарет Димитрова за предоставените библиографски данни относно проучването на българските възрожденски ръкописи с гръцко писмо от гр. Сливен.

обем от 88 листа, 16 x 23 см. Подвързията му е захабена, орфана по краищата. Украсата ѝ включва правоъгълници с различна големина, очертани с вдълбани линии. Две от линиите на правоъгълниците – третата и петата отвън навътре – са двойни. В дясната част на корицата между очертаните линии са оформени растителни мотиви. В най-вътрешния правоъгълник е изобразен кръст с растителни мотиви, каквито има разположени и в четирите ъгъла на правоъгълника. В горния край на това поле е поставен в по-ново време етикет, залепен с безцветна лепенка, на който с главни букви на пишеща машина е изписано: РЪКОПИС НА СТАРОГРЪЦКИ ЕЗИК / 1817 г. В горния десен ъгъл на корицата, на близо 2 см надолу, е запазена хоризонтално разположена метална пластина, част от приспособление за закопчаване на книгата. В долния край металната пластина липсва, като личат две кръгли дупки в хоризонтална плоскост, където тя е била захваната за корицата.

Писменият паметник е без заглавна страница. Но такава има на ксероксното негово копие, съхранявано в БИА на НБКМ със сигнатура 6 / 971. Ако се приеме, че през 1971 г. е направено ксероксното копие, то в периода след това е загубена заглавната страница. На нея най-отгоре е изписано с едър шрифт: ТЕЗИ КНИГА / ΛΔ ΛΔ8ΜΑΤ / ΑΤ ΑΠ8ΚΑΛΙΠΣΗ. / *Тука има 4 заповед... / Божици / 1817 иенуария / на 15 / иванъ Савуф*. Прави впечатление, че оформлението на графемата А в заглавния кирилски текст наподобява графемата Я. Следва текст на български език с гръцка графика, който е с дребен шрифт и на места трудно се разчита: Τρύδνο ε δα ποζναε τζελο / βек сеμπε σί αλα... / Τρυγητε Τομλροτο което / σιτυρυβας να σασεδα ση / στρυβας γο να... / σφια... Най-отдолу е изписано с кирилска графика името *иванъ Савуф*. Може да се предположи, че това име, оформено с кирилска графика на две места на заглавната страница, е на един от писачите на текстовете в ръкописа. Важно е да се отбележи, че в публикацията си за българските ръкописи с гръцки елементи М. Стоянов не включва данни за този писмен паметник ([15]: 315–351), но такива се откриват в по-късни негови публикации ([16]: 244; [17]: 73).

За разлика от оригинала, съхраняван в гр. Сливен, ксероксното копие в НБКМ включва разположен на една страница начален караманлийски текст без пагинация, над който най-отгоре с друг шрифт е изписано: να σν... ιο 1820 μην ιανουαριος 15. Началната страница (л. 1а) на оригиналния документ включва няколко текста от по 1–2 изречения, основно на български език с гръцка и кирилска графика, оформени с различен шрифт. Някои от тях са избледнели и са нечетливи. Най-отгоре е изписано: 1817 ητης ωκτωμβριω 16 ης τυρ ...κηα колоβνο / САВА ΙωΑΙ8. Антропонимът, оформен с гръцка графика по гръцки образец, е вариант на името *иванъ Савуф*, отбелязано на две места на заглавната страница, запазена в ксероксното копие. Прави впечатление, че под графемите, изписани с черно мастило, личат по-бледи контури на буквени знаци, чието оформление

в някои случаи е различно. Под графема И личат контури на графема N, а графема ω не е повторена с черно мастило. Интерес представлява оформлението на графема A, като от дясната страна на отвесната греда със серифи в двата края са добавени в средната ѝ част, раздалечени една от друга, две извити надолу линии, които се сливат в краищата си с връх нагоре. Отбелязаната на две места година 1817 може да се приеме за година на създаване на писмения паметник. Като имаме предвид данните в изследването на С. Табаков за разпространението на гърцизма в Сливен през Възраждането, в началото на XIX в. ([18]: 396–398), може да се приеме, че писменият паметник е създаден през този период.

По-надолу има залепен в по-ново време етикет с надпис, какъвто е поставен и на корицата на писмения паметник. Под залепения етикет се откриват следи от буквени знаци. Следва двуредов нечетлив текст с гръцко писмо, от който се различават отделни буквени знаци и думи: *χολαν χα χρηστα... η βαρδής / ζαρα δα υτ ... υτ...* На два отделни реда под него са изписани кратки текстове, които не се разчитат. По-надолу е разположен двуредов кирилски текст, оформен с небрежен курсивен шрифт. В двата края на първия ред се разчитат антропоними *х христо... х ивану*. Думата, изписана на следващия ред, е нечетлива. Най-отдолу на 4 реда е изписан български текст с гръцка графика, небрежен курсив, който гласи: *Χ Χρηστο χυμπαβυ δα γλεδας / η δα ησπαλνης κακβотυ казβα / τυка ζαρε δά στανης ναοτζη σα / τζερεν като σμυλα*.

Текстът от същинската част на сборника (л. 16–87б) е по 21 реда на страница с гръцка графика. Шрифтът е курсивен, на места доста небрежен, но четлив. Изписан е с черно мастило. Някои заглавия, отделни заглавни букви и думи, по-рядко пасажи от текста, са изписани с червено мастило. Пагинацията също е с червено мастило. Различават се няколко почерка. Писменият паметник включва дамаскинови и не-дамаскинови слова, караманлийски текстове, ръкописен катехизис. М. Стоянов го определя като дамаскин ([16]: 244), макар съставът му да е доста разнороден. В по-късни свои публикации го характеризира като „сборник от поучения от 1817 г.“ ([17]: 73). Наличието на разнообразни по тематика текстове не предполага той да бъде определен като типичен дамаскинский сборник, представител на късните новобългарски дамаскини от началото на XIX в., писани с гръцко писмо, какъвто е например Райковският дамаскин ([14]: 225–307; [9]: 17–255). Според някои изследователи през XIX в. дамаскинский сборници от класически тип не се срещат по нашите земи. По-скоро става дума за смесени сборници с поучително съдържание, създадени за широк читателски кръг на новобългарски език ([10]: 8).

Както бе отбелязано по-горе, ксероксното копие на писмения паметник, съхранявано в БИА на НБКМ, включва начален текст на лист без пагинация, който липсва в съдържанието на оригинала, съхраняван в гр. Сливен. Текстът е изцяло караманлийски.

Начало

Τζόκ κύμ σελερ χατζιάν κύμπιρ άδα / μή πακαρλάάρку μαλή τζόκ ώλδουνύ / διηβλετλλήτιρ δέμε μέτ етерлέρ ήλλεμ / маси́р πατριγή άγιος άθανάσιος μπυ-
 ρύ ορύ / κυ ό αδάμ ήτζιν κυέμ τζαβαλήτιρ δεγίλ φυ / καρεδέν μπιλέ βε σοφός
 соломон фукаре- / νίν άκυλ лешин куамелни́ μέт едэр ζή / ρα χριστός έφενδη...

Край

...όν ναρή καμπύλ έτμεην ζί / ρα σηζή καμπύλ етмеην сeнн да каμπυл
 / έтμές βe παπυτζλαρηνιζήн τοζунуζύ μπилé / сiлкун он нάρдаρ iλλеμ сиζή
 каμπύл.

Оригиналният ръкописен документ, съхраняван в гр. Сливен, е без заглавие на същинската част, а и на първия текст (л. 1б–4а), който включва пасажи караманлийски текст, примесени с пасажи на български език, изписани с гръцка графика. В началната част на първия български текст е отбелязано: ι πακ δύμα σαμσή σωφός соломон να παραμiήτι..., т.е. става дума за притчите Соломонови ([3]: 756).

Начало

εδέν μπενίμ κύι каμπύл едэр мύфт ал динής муфт саτινής оннаρά βeσιεδέν
 αλανλάρ куиклерίν μπeтeριμδέν άλιρ онνάρ да τζeγγήμ όλсунлар сiстζiлeν
 ι πακ δύμα σαμσή σωφός соломон να παραμiήτι κομύту тетζε тζиcмeтa
 γυριύл γпυριύл τριάμπα τοή тζиλιάκ да ση πυлeή тβόρα та тζи тугάς да πiе
 слатку υδά ζeρε сeкy ζυр ду βрeмиту си ηсβήра αμη дуде νi ε πριcάχναла
 υδάта κόиту ση ναпυлeή δβόра μόη да iμα да πiе υδά υт тζиcмiήти дуdé δόδη
 βрeμη πάк да ηсβiήραт ηζυρηти ι πάк δύμα соломон iлиμ μπiлiμeен адάμ
 ναμкyορлýк eдeн κύμσηилен μποηлeсiнiлeн конύcμα iα ηли να cυφρά χлиáπ
 да iдeς να iνó μπиc γóσпoдe νи ε пyдóμпny νiкyγη оти тζи онтzi тζиλιак дeту
 νи ζνάη дуμπpo тáи ναμ κύр δύμα σωφός σωломон тζиληáк να тζиλιáка куγiή
 νи си ζνάиaт χορατά дуμπрóту да cтрýβαт нáμ куορлýк тáμ μóи да μπάδη
 anάτιμαγυ διάβoла та ζαтýη νи é κάζη пyдóμпny ...

Край

...ήλλεμ γиναχ куár χανγή σαχάт ηcтiе / тив υμπéα γεлiήр η πάк δύμα
 ζα ήλλeμ να υνύι βрeμη κάту γή куpтулiша υт масiήр η μiναχα μυрeту пy
 σύφy ι iάδαχα кудрeт χαлβасiή μána η та тζи κάζη ηнcán αδαμί καту μéχα
 γλάδη та iαδαχα άγγeлcкy χлиaπ υт νиμпéту η καту cά ναiαδαχα дуde
 μéση χлиáμπα να υcтáта иμ ι ζαμπрáβиχα γωcпoдe η са пyмeтнaχα υт νέγy
 тýтaкci μy ζαμπрáβиχα доμпрóту.

л. 2б–4а

Слово на св. Иван (св. Йоан Предтеча) за любовта към Господ

Начало

Η πρόδρομος σβιτη ηβάν дуμα пет ceμпéпe иμπiтζeνиту anтзeк iдiήνиe
 κάζη ζα γώcпyдe λιμπόφ κοι куγώту υμπiтζe καту νέγy ση тóη λιμπόφ
 γόcпyдиωφ ι υнeς χόρα νiкyγη νи cή ζαγύμπβαт доcлýка μόγaт бiнаγη καту
 δύμα соломон доc доc cтyнyνά каниηή дикeр η κάζη αλλáχη ηтζiν oлyнáн
 μyχαμпéт αλλáχta ондáдиp oкyсилeрнeн μпeραμпéр χeμ oμyχαμпeтi куμcé
 η каμάc βe μπyζáμαc ζiρα μáлитζиn...

Край

...ζατύη βήκα σοφός σολομόν куηту ма υμπίτζεχα ζα ημάνη η ζα παρί, ας γι ήμαχ δόστυβη α тћа μπίλε να διαβολητη μπράτια α κοήту ма са υμπίτζελη μένε κάτω σέμπε ση тћа μπίλε πρυβόδενη от μπόγα δόστυβη η στύιαχα σας μένε να ινό να σακλέτια μόη η тām δόδη να тός λιμπόφ γόσποт при νάς амήν.

Текстът на л. 4а–63а включва дамаскинови слова. Към словата от устойчивия състав на сборника „Съкровище“ на Дамаскин Студит можем да причислим словото за св. Евстатий (л. 4а–256), включено под № 19 в списъка с оригинални слова в сборника, както и словото за Второто пришествие – Неделя месопустна (л. 26а–546), включено под № 23 в списъка ([5]: 43; [8]: 61–62).

л. 4а–256

Слово за великомъченик Евстатий и семейството му

Начало (с червено мастило)

σβετάγο βελίκο μύτζеника ευστάθιε νòβαγο ιωβα σας ζινάτα ση ι σας τζιάδατα ση νέγυβι αγαπίυ ï θεοπίστυ.

Λοσια βινάτα η σαμπλάζεν стутυ στάβα να τζιλιάκα μπλαγослобевη – христιάνη ω три рάμποτη στάβα πράβнотυ ε ωт μπόζε докеμάσβсне дέто докеμάσβα μпоγ τζιλιάκα да βήδη даλή γο υμπήтзе ι докеμάσβснe λοσιαβινάτα ηλί тυку να доμπρηνάτα...

Край

...та тή да στρύβατη μπλαγослоβέни христιáni да курдóсати ï тζάρστο νιμπέсно данó са смпáди να νάς να σίνтза νι ï рáδος γóσποдиβα νας ïηсýς христóς ι слáβα му прилítζε дóβика ï ду амíна амíν / τέλος.

л. 26а–546

Слово за второто пришествие Христово и за Антихриста

Начало (заглавието е с червено мастило)

ωт даμασκúνα слóβο ζα φтóρο присέστβие христóβο η ζα αντιχρίста как стé да са ποροδή μπλαγослоβή ωтζε προтзестíη

Тζιύβαητη μπλαγослоβένη χρηстηéни тóηξι λαζλίβη η νεтзестíβη αντιχρίст стé да са ποροδί πт edνά μομά κύρβα...

Край

...та стé да νη сáди сέкуму спорéт рáμποтата амíη да са υστάβιμ π διάβολσκυте рáμποти та да στρύβαμη доμпрó данó стáνιμ ωт дéсната му старνά να ïηсýса христá ι данó νη пýсни φ тζάρстβo νεμπέсно σας σítзкyте σβεтíη βo βéку βекóβ áμυν. / τέλος.

Κъм словата, които не влизат в устойчивия състав на сборника „Съкровище“ на Дамаскин Студит, спада словото за мъченията и чудесата на св. Харалампий (л. 546–63а). То не е включено като характерно за дамаскините на църковнославянски език от македонски тип ([5]: 43), от средногорски тип (с. 46–47) и от третия тип дамаскини на църковнославянски език, които са от XVII в. (с. 51–52). Това важи и за дамаскините на новобългарски език от I новобългарски тип (с. 56), от II но-

вобългарски тип, които са от първата половина на XVII в. (с. 57–58), от III новобългарски тип (с. 60) и от IV новобългарски тип (с. 61–62). Словото не се открива и сред недамаскиновите слова, характерни за новобългарските дамаскини от XVII в. ([8]: 72–75). Важно е да се отбележи, че е включено в Райковския дамаскин, който е с по-късна датировка – 1859 г., и чийто български текст също е изписан с гръцка графика ([14]: 225, 263; [9]: 45, 89–98). Среща се също в дамаскин № 1064 от края на XVIII или началото на XIX в., съхраняван в НБКМ. Текстът е написан с гръцко писмо, по 20 реда на страница, 337 л. ([11]: 360). Но словото се открива и в късни новобългарски дамаскини от първата половина на XIX в., чиито текстове са оформени с кирилско писмо: в Пиротския дамаскин от 1852 г., № 734, 321 л., дребен бързопис (руски) ([20]: 390); в дамаскин на даскал Тодор Пирдопски от 1826 г., 238 л., среден полуустав, не много правилен. Ръкописите се съхраняват в НБКМ ([13]: 48–50). От това следва, че словото е навлязло по-късно в българските дамаскини, вероятно през втората половина на XVIII или в началото на XIX в, т.е. характерно е за късните новобългарски дамаскини. Фактът, че се появява в три дамаскини сборника, раздалечени времево, а и териториално, но с обща особеност, че са написани с гръцко писмо на български език, показва, че е типичен за този тип новобългарски дамаскини от XIX в.

л. 54б–63а

Слово за мъченията и чудесата на св. Харалампий

Начало

τυ αγίου ἱερομάρτυρος χαραλάμπυς

Ἡδνό βρέμη κατὺ μπέσι μπίσβέρνικυ σεβήρως, τὰ ἡμασι ιδὴν σάδνικ λος ἡμητῦ μὺ μπέσι λυκυανός τὰ μάτζισι χριστένιτε да υστάβατ βέρατα τὰ да са покклонέτ να ἴδυλητε τζι υσέти να γραδό τζи ἡма идίν поп ἡμετο μὺ μπέσι χαραλάμπυς τζи καλνέ ἴδυληте α πάκ χόρατα ὑτζи да βέρυβατ χριστόζα...

В текста се откриват пасажи или отделни изрази на гръцки език:

л. 56б, р. 2: ...τὰ μὺ κάζη χέρις ακολιτά χαραλάμπες υέλον σινόμιλε καλαποστόλον ομότροπε τζιυχ τι μολμπάτα...

л. 58а, р. 12: α пак σφιτέτζу μὺ κάζη πνέυμα ακάταρθон тугίς рέτζи διάβολο

л. 61б, р. 16: ...τὰ γυ ζαβέδυχα να μεστόту дέто да γυ ζατρίατ α пак тоἰ пේши ἔλεон και κρίσιν απομένσι κύριε πόте ἡξης πρόσμε á τζи кату φτάσαχα...

Краї

...τὰ τζи тугίς са βαζνέси να νιμπέту γόσποд α πάκ σφιτέτζу си приδάди дусиáта сás м̄р дудé νи γυ пусéτζи тζελλάτινυ α πάκ μακαρία γαλίνα ζαкупáли еράνυтυμο σας ζλάт сандáк и сás притζисну м̄иру и сás м̄риζм̄ή и т̄һа си пáζи βέρατα ду сéтνε бас χριστόζа óпрéπи пáса дóζа ти м̄η και προσкύνисις τὰ πατρί και το ἴυο και το αγίо πνέυματι νηυ και αἰ̄ και εις тυς αἰώνας των αἰώνων αμ̄ην / τέλος.

На л. 63а–63б е изписан текст, посветен на св. Нифонт, за посещението му в църквата „Св. Никола“ на Света гора. Текстът включва възхвала на служението на свещениците.

Начало

Ιδὴν δεν στάνα σφιτή νιφον ι ἰδὶν μπράτ σας νέγυ τα υτήδυχα να εδνά τζέρκοβα να σβητόγυ νικόλα να σβητά γορά καту φλέζυχα βάτρε φανά да са μόλι να γόσποде та δύμασι сās ύμ ἰ сās γλάс κόлтζιυμ ζεμεσι да са моли ι γλέδασι χριστόζα υτζίβесну та тζι му са στρύбаси тζи νι é να молίτβα άμη υτζίβесну му дуχόдеσι κυγί φάνеси πόпу да тζιτέ ζα σβητάе литурγία та бήдеσι πράβεδνικο тζи слéζυбаси ωт νεμπεсá β óγαν та πυκρίеси πόпу.η σίτζκατα φαἰδῆμα α πάκ πόпу νι βίδеси νίσту...

Край

...α ευἄγγελιту кату фάνα да тζιτέ ποпу να сéка δύμα та ησλάζеси кату плάμαк υт ευἄγγελιту му до νимпéту ἄтзи бίστη μπράте πόпу κόлку дάρμπα ἠ σβιτινά ἠμα σγóре си πόпу ἄμη даήμ ἱμαμη мулῆтβата дóβекυ αμύν.

Текстът на л. 63а–82а представлява ръкописен катехизис. Включва 31 въпроса и техните отговори, свързани с отношението на християнина към християнската религия, неговите тълкувания на божите заповеди и др. Както е упоменато в началото, става въпрос за κάσετζιαк *ναπήσαν κατιχήσις касечак написан катихисис*, т.е. за съкратен вариант на Катехизиса. Началният пасаж е написан с червено мастило.

Начало

„ κάσετζιαк *ναπήσαν κατιχήσις τάξη ρέτζ κάξη να κάσιτζкуту пoutζέние υμπάζданиту дéто ε δλάζен сéку χριστένιν да γο ζνάί ἠ да γυ νόσι να υμά си ζαστό коἶту са бίκα χριστένιν α тéιξη χυρατή νε ζνάί та é кату едίν дуμπίтак óти коγá γυ ποπίта νiаκοἰ α тоἰ сеδή та малтзи η дῆγα раменé νι ζνάη каκβó да ριτζé α óνζη дéту пiта тóη νáйнапрéт пáρβυту му пiтани тáη κάξη.*

По-нататък следват въпросите и отговорите:

л. 63б

πίтани пáρβυ.

ζα каκβó са бήκας тῆ χριστένιν

óтβет

ζαράт тῆ ζαστό ás βiάρβам β γóσποда νάσεγo ησύса χρηστά η даρζiá νέγoβα σβетῆ ζάκóν.

л. 66а

óσμο пiтани

κακβá дάρμπα πριéμαс коγi са красtάβας

óтβет

πριéμαμ ωтζισtάβани να μόιτε γρεχoβé ἠ сá πριтζiтaм сās χριστέнскоα сáμпут...

л. 67а

11 пiтани

κακβó τριáμπα пу χριστιáнску прáβило ἠ каκβο си δλάζен θῆ да даρζiс πο χριστιανлáка

ώτβετ
 κακβότυ μη ρετζι ι κακβότυ μη ζαποβιάδα μόιατα μάϊκα σβετάε τζέρκοβα
 ή κακβότυ πριλίτζια да са μόλα να μπόγα...

л. 70б

15 πίτανη

ămή στο ύτζι πάρβατα ζάποβεδ

ῶβέτ

ύτζι σας сαρτζέτο си да βίκας η σάς υστάτα си да δύμας κακ υμπίτζες
 салт еднoгo μπόγα ί να νέγυ да са ναδέης...

л. 73а

21 πίτανι

ι στό ζαποβιάδα πέτατα ζάποβεδ μπόγ

ῶβέτ

ζαποβιάδα μπόγ υ πέτατα ζάποβεδ да ποτζίταме μпαστά ï μάηκα ï
 тζυρμπατζιητη дέто даρζιάт γράтску слύζμпи χηζμέτι...

л. 75б

26 πίτανη

κακβó ζαράτζια υ σέστατα ζάποβεδ;

ώτβετ

ζαράτζια μпоγ да сá πάζημ às νίκομυ νέστυ ζαράρ да νε στόра νιτό σας
 тζύζда ρακά νιτό сáς ράμпута νιτό σας мίσαλ...

л. 78а

30 πίτανι

амή στο тή ζαράτζια μπόγ υ δησέτατα ζαποβεδ

ῶβετ

ζαράτζια μη μπόγ νε тυκύ да са пáζα νήκομυ / νέστυ ζλό да νη στόра
 амή да сá пáζиμ η да νи πομήслим ζα ζλώ σας сαρτζέто си...

л. 78а

31 πίτανη

амή κακβó τριάμπα ïωστη ι σ κακάφ κολáï да сá ησпáλναт тéζη
 ζάποβεδη

ώτβετ

τριάμπα μπόζια дάρμπα да дóди να νáς ώτη мπεζ νέα νίστο νε μόζημι στόρι...

л. 82а

...κόιτυ ήска ρаï μπόζηη тζάρстβo νεμπέсно тéζη ζάποβεди да гή ποτζίта
 η да гή даρζή ако стé да сá φσελί φ νέγυ да сá σποδόμпи άμην.

В своето изследване „Сливен и Елена през Възраждането“ Д. Караджова публикува кирилски ръкописен текст на Катехизиса, датиран от 1806–1808 г., дело на възрожденския деятел Йосиф Хилендарски, „атонски таксидиот“ в Сливен и Елена. Озаглавен е „Късечокъ написанъ катихисисъ, таизи речъ каже на късечкото повчение ѿбажданѣто“ ([5]: 185–194). Бъдещи проучвания ще покажат има ли връзка този кирилски текст с текста в писмения паметник от гр. Сливен с датировка 1817 г., оформен с гръцко писмо на български език.

Текстът на л. 826–876 е караманлийски и включва мъдри мисли (притчи), всяка от които е изписана на отделен ред. Липсва заглавие или заглавен текст.

Начало

μαραφετσίζ φοδύλ διβανέ γιμπί γιυρύρ (тур. Marifetsiz fodul divane gibi yürür)

Превод: Неспособният (несръчният) надменник (надут човек) като диване (безумен, смахнат) върви (се движи)².

μπίρ σαχατίν тζεφасί тζюк севенίν сефасі (тур. Bir saatin cefasi çok senenin safasi)

Превод: Един час мъка (страдание, тормоз) много години безгрижие (удоволствие, развлечение).

олán μαζλίμ сеβилинёр серт достó κατζίραρίρ (тур. Olan mazlüm sevilinir sert dostu kaçırılır)

Превод: Скромният човек е обичан, серт (резкият, грубият) приятелят е избягван.

λάφιλεν ις олμάς χιλáφιλεν кесé долмáς (тур. Laf ile iş olmaz, hilaf ile kese dolmaz)

Превод: С приказки работа не става, с лъжа кесия не се пълни.

Край

áζ σιωλιέν áζ ιαλινίρ тζιώк сиулиέν тζи́к ιαλινίρ (тур. Az söyleyen az yalanır, çok söyleyen çok yalanır)

Превод: Малко говорещият малко лъже, много говорещият много лъже.

сус олán ισηνί μπιλήρ (тур. Sus olan işini bilir)

Превод: Който мълчи (който се таи), си знае работата.

насаха́т сеβέν öлүр рáзичλη коамίλ γιμπί дорýр (тур. Nasihat seven olur razılı kamil gibi durur)

Превод: Този, който обича да му дават съвет, се държи всякак.

Темата за употребата на караманлийски текстове в късните български възрожденски ръкописни сборници не е разработена. Налице са отделни бележки за такива текстове при описание на съдържанието на ръкописни сборници. Караманлийски текст, разположен на 5 листа, без пагинация, се открива в несъщинската част на Райковския дамаскин ([9]: 23). В своите спомени възрожденският деятел Ил. Блъсков споменава за употребата на „караманлийски език“ от страна на гръцките владици при богослуженията, които извършвали в църквите на български селища: „Гръцките владици са проповядвали, и то нерядко, по караман-

² Преводите на караманлийския текст са дело на проф. Стоянка Кендерова, за което ѝ изказвам сърдечна благодарност.

лийско турско наречие, език, който малцина разбирали. Проповедите на гръцките владци са били пресилени и лицемерни, своекористни: те са говорили в повече за в техен интерес“ ([2]: 119). От това не става ясно с каква цел са били използвани караманлийски текстове в проповедите на гръцките владци, предназначени за неразбиращото ги българското население. Но е факт, че в късните български дамаскини сборници от XIX в., писани с гръцко писмо, се откриват такива текстове. Може би така българските преписвачи са показвали умения в писането на такъв тип религиозни християнски текстове на турски език с гръцка графика.

На л. 88а са изписани с небрежен курсив рецепти за лекуване на болестни състояния като треска и др.

Ζατρєς καδετυ τρισε τζηλακα

6 δραμα κιανα καν да ζεμη да γυ στζυκα да γυ υтσεη

α δραμα κριμαθарт

2 δραμα σιερια ηγγελεσκα

50 δραμα μετ да γυ υμπαρκας υφ меда φυμπαβια α τζι да γυ едез дуде νι таη υφτρεσλυ νασаχат пу ηνα μαλκα λαζιτска ситζкуту да γυ ηζεдез

За μαλκυ δετε δετυ γυ тρεσε νεγυβαη λαζη се νс φл... / βена 3 драηηα
2 драм κριμαтарт 1 драм сеараβгелуска / 25 мет

деτυ ημα τζηлак χαριрет να сартζετυ ση ζαυδα да ... / γηη μη пе трама...
κρεματαρταριω да γυ τυρι υχ стυдеνα υδα да γυ ρασпарка φυμπαβω да
πηε κολкуту се

2 δραμα канфор да γι υβραζις να λαβата рака ζα... / ...тусустат крафта
να θαχδαμαρι

Текстовете на рецептите на места трудно се разчитат. Прави впечатление, че гръцката графема ζ е оформена като кирилска графема З, издължена във вертикална плоскост, с подредна част.

Графични особености на текстовете, включени в писмения паметник

Използвана графична система

α – α: πρισάχναλα, σας, χόρα, да са μπίατ; πράβο

β – μσ, μπ: μσέχα, λιμσόφ, υμσίτζε, μσίε, ρομσ, ράμσυта, νεμσέτο, пресτόл μπόζη

β – β: νέγυβη, νόβαγο, λαζλίβη, βίαρα, да βίκατ, σβίατ

γ – γ: μπογ, γολиάμα, νέγυ, πογλέδνιμ, η πο глаβάта, γρέσνιτε

д – δ: δόμπαρ ροδ, ден; π άда, τβάρде, μπέζδναта, βαιβόди, дэ да сá

ε – ε, αι, οι: νέκα, лéтβата, εβρέите, кайраμίδα, νεμπέто; да ποτριπάρηη;
πράβεδνιτζητοι

ж – ζ: да мóζεσι, ζενή, νι ε βίζδαλ, ήμαχα γρίζе, дарζиμ

з – ζ: ζμπирé γη, ποζνάе, ζλάту, τόζи, λοζиáта му, тоγóζη, ζέμαλνι εξи́тζη,
ποдiр ροζдестбó χριστόζυβυ

s (дз) – τζ: ι τζβεζдiтη да сβέтата

и – ι, η, ï, υ οι: κνίγη; ï δύμαχα си, τογίζη, ïδολετε, ï μηρ; σίτζкуте; η να κοΐту сάδεχ ι να κοΐту νι сάδεχ; аς ги ήμαχ; μόη да ίμα, да ποτροιπέρη, μάζι ï ζενόι, ïλή ζα ïμάνιту му, ï τόιζοι дέτο, ï γορήτοι ï πλανινίτη, σίτζкуте тζελοβέτζοι, φ òμπρας тζελοβέску, πο σίτζкуте, βάлтзи η μέτζку, στράχ διάβολску, σβετίτη ïκόνοι, ναμάηкутеση, νασλάтку χυρατί

ÿ – ÿ, ι, η, ÿ: νήκοϊ, κόϊ ε, σλυσεΐте, τοϊ, τοι; тоη, τόηζη, νιδέητη; Νετζεστίβηι; ïωάν, βοησκάριν, να βοησκάта, νηη, α τόη, τώÿ, τóÿ, νάÿ вапрéd, μοησέη, μόιτα краф

κ – κ: τύκα, κακβóтуï, κόϊту, κογή, κμετόβι, сάδник

λ – λ: σλάβα, тζελοβέκ, γλάδνι, ηζγύμπил, γο φάλατ

μ – μ: μομά, μλόγυ, μένε, τβάρде μράζη, δύμη, σκρίημ

η – ν: να νας, νετζεστίβηι, едñн, μράсно, βάρζана, πέσνη

ο – ο, ω: διάβολ; ωт дóμπαρ роδ; ωνέζη χώρα, ωтдеλί, ζα ζλώ, ωσβέν, ωμπίτζε

π – π, ς: πράζεν, ζαποβιάда μпоγ, ζάποβед, ζαπάλι; πογύμπι, ναςрét, ςλανινάта, ςет, πός

ρ – ρ: στόριμ, βιάρβατ, парί, рάδος, βάρδиз, тζар, рéτζи, γοσποдάρ; рίζа

с – с, ζ: σβετί, στράсен, σναγά, σλύσεз; ãντιχρίзт

т – т: тéло, тоγίζε, дéту, доμпринάта, тρύβατ, ποτζίта ποστ

у – ς: γνσσта, тскз, φ νέγз, дéтз γз прάβι, κзпзβа

φ – φ: φ тоβά βρέμη, да ζαφάлет, φθóροτο, να λοφ, γο φάλατ

χ – χ: χóра, χóδεσι, ποχύлен, χύμπαβη, χριστά

ц – тз: υτζενίτζи, тζάρство, стáριτζ, ηζήтзи, партζάλ, слáнтзи; ратζéти

ч – тз: тζελοβέк, σίτζкуту, πότζетна, тзιαз, υμπλίτζет, κλιύτζυβηти, да σί ποτζéси тéлóту, пáдνα пак να οτζί, роγáтз

ш – σ, ζ: μόζиз, σλυсеΐте, γρέσνη; да дадéз, тзησμίτη, тéско να μένε, υμрéз, σирóку, стрýбаз, сéστο κριλάτη γρέσνη, да дадéз

щ – ст, т: тζάρската даσतिрэ, μпαστά, νι стéм, στο стé да ή, νασрéсту, стат да...; тòту, ï тóту мίслиμη η тóту тéм

ъ – а: τβάρде, пáтнηтзи; η να куΐту сáδεχ ι να куΐту νι сáδεχ, βίδе сан, дуμπáр, ι τβάρде ι μάτζну, мáдар μπéси, баскράснах, като мράкна, краф χρισтóζυβα, βάлтзи η μέτζку

ю – υ: σρέμпролиúμπтзи, νι тá тζιýβα, νι тζиýх, да ζυβéиa

я – ια, ηα: βιάρβατ, πο ζεμιά, πογολιάμ, γολιάμ, та ίαδαχα... χλιαп, μπιάχα, μπιαχ, ιадáт, ιáкуз ι σίла, σληáζал

Характерно за използваната графична система е отбелязването с един буквен знак или с диграф на две различни фонемни. Звучните съгласни ж и з се означават с буквен знак ζ. За беззвучните съгласни с и ш се употребява графема σ, ζ, като понякога в средисловие, особено при разкъсаните думи, се изписва графичен вариант ζ, който според гръцката книжовна норма се поставя в краесловие (βοηз κάта, να βοηзκά). Фонемни ц и ч се означават с буквено съчетание тз.

За отбелязването на отделни фонемни се използват два и повече графични знака или буквени съчетания. Звучна съгласна б се означава с

буквено съчетание $\mu\varsigma$ и по-рядко с графема π . Беззвучна съгласна n се изписва с графема π и ς . Най-голямо е разнообразието на графема и диграфи за отбелязване на фонема e и u . Фонема e се означава с графема ϵ и с диграфи $\alpha\iota$, $\omicron\iota$. За изписването на фонема u се използват графема ι , η , $\ddot{\iota}$, υ , а също диграф $\omicron\iota$. Среща се характерното за гръцката графична система изписване на звук u с графема υ . С диграф $\omicron\iota$ се отбелязва краесловна фонема u във форми за мн.ч. на имената. Глайд $\ddot{y}$ се означава с графема $\ddot{\iota}$, ι , η , $\ddot{y}$. Прави впечатление употребата на кирилска графема $\ddot{y}$. Звуковото съчетание imt , отбелязвано с кирилска графема ψ , се изписва по два начина в текста: с буквено съчетание $\sigma\tau$ и с графема ζ .

В текстовете на български език с гръцка графика са употребявани графема, характерни за гръцката графична система (θ , ξ , ψ , ω), с които се отбелязват предимно специфични за гръцката фонетика звукове. Ако не са употребени при изписването на антропоними, оформени по гръцки образец, или на гръцки думи, използването им може да се обясни със стремежа на писачите да се доближат в по-голяма степен до графичните особености на гръцкия текст първоизточник:

θ (θ): $\epsilon\upsilon\sigma\tau\alpha\theta\acute{\iota}\alpha$, $\sigma\beta\epsilon\acute{\iota}\ \epsilon\upsilon\sigma\tau\acute{\alpha}\theta\iota\alpha$, $\tau\omega\ \mu\alpha\theta\acute{\epsilon}\alpha$; $\theta\beta\acute{\epsilon}\sigma\beta\alpha\eta$, $\theta\theta\acute{o}\rho\omicron\tau\omicron$ ϵ , $\theta\acute{\eta}$

ξ ($\kappa\varsigma$): $\tau\alpha\ \sigma\alpha\ \phi\tau\acute{\alpha}\xi\alpha$, $\tau\acute{\upsilon}\tau\alpha\xi\eta\ \sigma\alpha\ \upsilon\mu\acute{\pi}\acute{\epsilon}\sigma\iota\chi\alpha$

ψ ($\pi\varsigma$): $\nu\iota\ \lambda\acute{\iota}\ \psi\upsilon\beta\alpha\sigma\iota$, $\tau\alpha\ \mu\upsilon\ \lambda\acute{\iota}\psi\alpha\lambda\upsilon\ \lambda\acute{\iota}\tau\zeta\iota\tau\omicron$

Графема ω отбелязва звук o : $\acute{\iota}\omega\acute{\alpha}\nu\alpha\ \alpha\rho\chi\iota\epsilon\rho\acute{\epsilon}\alpha$; $\gamma\acute{\omega}\sigma\pi\omicron\delta\eta$, $\zeta\lambda\acute{\omega}$, $\omega\sigma\beta\acute{\epsilon}\nu$, $\omega\mu\acute{\iota}\tau\acute{\iota}\zeta\epsilon$, $\omega\acute{\tau}\iota\ \sigma\alpha$, $\omega\sigma\tau\acute{\alpha}\nu\alpha$.

По гръцки образец се изписва звуково съчетание ng с буквено съчетание $\gamma\gamma$: $\acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\alpha$, $\alpha\rho\chi\acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\alpha$, $\epsilon\upsilon\acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\iota\epsilon$.

Налице е употреба на графема, характерни за гръцката ръкописна традиция през Възраждането. Срещат се буквени знаци и диграфи ζ – $\sigma\tau$; ω – $\sigma\pi$; $\epsilon\upsilon$ – $\epsilon\upsilon$ / $\epsilon\upsilon$, $\rho\omicron$ – $\rho\omicron$, $\kappa\omicron$ – $\kappa\omicron$. Поради технически причини последните три диграфа не се отбелязват с характерния им графичен облик:

ζ – $\sigma\tau$: $\chi\rho\iota\zeta\acute{\epsilon}\nu\iota\nu$, $\delta\alpha\ \zeta\rho\acute{\upsilon}\beta\alpha\mu$, $\mu\acute{\iota}\alpha\zeta\upsilon$, $\zeta\delta\tau\upsilon$, $\eta\ \zeta\omicron\tau\upsilon\ \mu\acute{\iota}\sigma\lambda\iota\mu\eta$ $\eta\ \zeta\upsilon\tau\acute{\upsilon}\ \zeta\acute{\epsilon}\mu$, но е налице и употреба на буквено съчетание $\sigma\tau$, $\zeta\tau$: $\delta\alpha\sigma\tau\acute{\iota}\rho\acute{\epsilon}$, $\mu\lambda\alpha\sigma\tau\acute{\alpha}$, $\sigma\alpha\zeta\tau$, $\sigma\tau\rho\alpha\chi$

ω – $\sigma\pi$: $\gamma\acute{\omicron}\omega\omicron\sigma\tau$, $\delta\alpha\ \omega\sigma\acute{\iota}\ \eta\ \tau\acute{\epsilon}\mu\pi\epsilon$, $\zeta\alpha\ \omega\alpha\sigma\acute{\epsilon}\nu\iota\epsilon\tau\omicron\ \mu\upsilon$, $\delta\alpha\ \omega\omicron\mu\epsilon\nu\acute{\alpha}\iota\tau\eta$, $\tau\alpha\ \sigma\alpha\ \omega\omicron\delta\omicron\mu\acute{\iota}$, $\delta\alpha\ \tau\alpha\ \omega\omicron\delta\omicron\mu\acute{\alpha}$, $\omega\upsilon\rho\acute{\epsilon}\tau$, $\gamma\upsilon\omega\delta\acute{\alpha}\rho\iota$

$\epsilon\upsilon$ – $\epsilon\upsilon$ / $\epsilon\upsilon$: $\epsilon\upsilon\acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\iota\epsilon$, $\tau\alpha\ \delta\alpha\ \tau\iota\ \sigma\alpha\ \rho\omicron\rho\acute{\epsilon}\nu\upsilon$, $\sigma\beta\epsilon\acute{\iota}\ \epsilon\upsilon\sigma\tau\acute{\alpha}\theta\iota\alpha$

$\rho\omicron$ – диграф, наподобяващ графема ω , като дясната част на графемата представлява огледален образ на лявата, с малко кръгче в горния край: $\pi\rho\rho\acute{\omicron}\kappa\alpha$, $\sigma\rho\acute{\epsilon}\mu\rho\omicron$, $\gamma\rho\acute{\omicron}\sigma\iota\omega\beta\epsilon$.

Диграф $\kappa\omicron$ включва графема κ , чиято долна наклонена черта е извита нагоре и завършва с малко кръгче в горния край, което наподобява графема o : $\kappa\acute{\omicron}\acute{\iota}$, $\kappa\acute{\omicron}\lambda\kappa\omicron$, $\acute{\alpha}\kappa\omicron$.

Широко застъпено е изписването на графема за беззвучни съгласни, главно в краесловие, характерно за фонетичния правопис: $\gamma\lambda\alpha\tau$,

γόσποτ, δας, μιλοστίφ, μόιτα κραφ, ζαράт, прет, тоγάς, тоγίς, τόλκος, τζιύς, τζи́усда, υνογός, χλιαп, тζиус динтзи, мпiς βοiσκαρίνα си, φ όγαν, φ νέια. Но се откриват и изключения: λιωμπόβ, μπογ, α μπέζ υσιλιννά, μπiζ γρέσεν, Ѡ γράд να γράд, να στύд η να мράз, тζи́уζδη, χριστόζα. Налице е и непоследователност в изписването на отделни думи: γόσποд но γόсποт, прет но пред; вапрét но вапрéd.

Последователно, с редки изключения, са поставяни ударения на думите. По подобие на гръцката графична система, са отбелязвани и придихания (ήδι, άλα, άμί, άμή, έδνόγο, ήλί, iζβάν, iμητο, όστάβη, ότι, ύμνη, ύσιλιννά, ώσβιατής, ώтзá). Това важи и за комбинацията от ударение и придихание, особено в началословие (ήμας νέγυ, ήμετο, άμή, άγγελη, άнтиχρίст, άρχάγγελη, ά тзи, άλεξανδρος, ώσβεν, άс сáм, ά тзе стáт тогáзи, άми, όтиση ζαγύμπι, ύтzenитзи, ύтziς, ύμπiтziας, ώχ ώχ ώλελε, κατο ώтzi ώрлωβη, να ώμπлак, ώμπραζα... iζλάζα, i νι стé, iμαт, έто, έλάτη, έдени, ύμπiтziας, iμεто, έβρέiте, ό тziύдо, όнзи, ότη и др.). Понякога, при разкъсаните думи, а и в други случаи, комбинацията от придихание и ударение не е на началната буква в думата: βο ευ άγγέλιεту, ά ευ άγγελιту кату фána да тziтé πόпу, μπηз ύμνηтзиη, ναэ брéiте, iэ пархус, iώсти. Маркар придиханията и комбинацията от придихание и ударение да не играят никаква роля в българския текст, писачът ги изписва, вероятно спазвайки традицията от гръцкия текст първоизточник.

Често буквените съчетания ιω, ια, ιω за звукови съчетания iу, iа, iо са оформени с подредна свързваща чертица (ιω, ια, ιω): βiάρατα, γολiάμ, даπiάγат, та да мпиáγат, да миáζат, тziύiαχα ήμιту, миáστο, мóлиa, тziлиáк, тziáς, ζемиá, лaзиá, ζiáλну, χлиáп χлиап, петziáт, петziáта, сиaγo ποζнает, сиaса мпиет, χристиáνη;

тziύ, тziύ, да тziύης, тziύχα, да тziύет, прилиу́мπενα мóиa, сте да лиу́μπι, миυχiу́р, миυχiурледи́сат, тziύ́здуту ηмáни, тziύ́μα, дýματα γόсποдiуβa;

ύрγiса γυ пáк тziáριω, пуβiка тziáριω, γосподáριω μοiсéиω πομογнi.

Широко е застъпено изписването на титла в предлог и представка ωт (Ѡ): (Ѡ νεμэ́ето, Ѡ λίтзiто ти, Ѡ iμη χри́стóзyбу; Ѡ пáднал, Ѡ рiтziенη, Ѡпáрβен), като са налице и изключения (ωт бáн сéлото, ωт фáрле).

Среща се типичното за такъв тип български възрожденски писмени паметници изписване на разкъсани думи и слято изписване (оформяне на графични думи), засвидетелствано и в Райковския дамаскин ([9]: 39). По-рядко се откриват разкъсани думи. Най-широка е употребата на разделно изписана представка от основата на думата: мпи́з γρέсεν, мпи́з βéрник, мпи́з сама́ртник; βaс крáснаχ; νε ηс кáζанната, да ηс лиáζат, ηс мрéχα, νέсту сéдасá ηс пiтβa; та при тziтaση, дáμυса пуд си́βaм; тада ρaс мπiрéтη, таγó ρáс пνάχα; ζa ποβéδη, сaс дáτελ, сaс дáл, να прéт διαтziáтaσι, кυγiса π δελi, кaкбóтoсa ωт δελi, ωт фáрли. В някои случаи отделената представка е слята с предпоставен съюз, отрицателна частица и др.: даот фáрλη, даρaс мπiрéтη, νεηз кáζанната слáдост, νiу мπрáстaм, таηс мpiá. Обичайно сложните думи са разкъсани (βελiко

μύτζενικα, κράβο проλίβανιε, τζελοβέκο λύμπετζ), като не липсват и изключения (να τζιλιάκα μπλαγослоβeνη, μπλαγослоβή ωτζε, μπογослόφ). Засвидетелствани са и други разкъсани думи: Λόσια βινάτα, μιλος τίβeν, μόμ τζέτα, σας τζία датаσι, даса μπλάс νeт, да са μπλάс νη, да бiάρ βαμ, ημάλκy аμi μπράт. Разкъсването се среща и при думи от чужд произход: таμαχ куарлák, φθές βани, μας σδράκαμy.

Доста по-широка е употребата на графични думи. Често думата е слята с предходен предлог, съюз, частица: дайγράиат, даμóζη даредή, даναχράνη, дапуменύβας, даράδβαμ, даράμποτη, даστορύβαт νέστy, дастрύβας, даυμπίτζe; ζανιάкyγy, ζαμάλкo, ζατέμπε; ηγλάδeν, ηδιάβoла, ηδοслýк, ηχύμπαβα; ναζeνάта, ναμπαστίтeσι, ναμπóγa, ναтрéтhиa дeν; νεμόζημi; πριτέμπε; пак νипуχύлi ναμπóγa; саβαζнéси; таζарát, тампéση, тампéχα; υδιβéтата. Среща се слято изписване на дума + задпоставена местоименна форма, частица и др.: каκβóтyμη рéτζи, βαρτίтhμy, ζάпoβeдитиμy, пoμiλβαηиa, νидéηγy χуртýβa, тβάρдeγy мрáзи, κογáνi доди; мпaстáси η μάiкaси, σας сартζéтoси, ηсaс υσтáтaси, дeтζáтaси, σβитéтζyси βαζнéси δυсиáтa. Откриват се трисъставни графични думи: даημóсá срáмeт, данeстoрýβaм, данeмý ζαβiζδaс, дасaкyртyлhсиaс, дасaнaдiγaс, даγoмплáзhη, дéтoηиcа длáзhη, дéтoиyсa χýмπαβo, ηδaрáμпoтhη, ηδaдaрζhη кáстa, ηδaγhη пoтζiтaт, hдaγo ναγлéдa, ηкyγiμy, iμaпyтζiтaт, ναкáстaтaиμy, ναтaмπiχéтeиμy; ναμπαστίтeσι, ναcтyпáнaси, тaдaсé, тaдaсá ηζγýμпиη, сáс тeлóтyсиcа βαζнéси, φaидáтaиη тoбá. По рядкo е изписването на четирисъставни графични думи: тaсaмciсa пpeдaдhη, даνiμiη ζaυсáζдaиe.

Заклучение

Разгледаният възрожденски ръкопис от гр. Сливен с отбелязана датировка 1817 г. разширява географията на българските възрожденски ръкописи с гръцко писмо по българските земи. Прегледът на графичните му особености разкрива спецификата в употребата на гръцка графика при писането на български език през Възраждането в един от големите източнобългарски културни и икономически градски центрове, какъвто е Сливен. Писането на български език с гръцка графика е един етап от писмовната практика на българите през Възраждането, който в някои части на българската етническа територия, особено в южните ѝ краища, е по-продължителен, поради силното гръцко езиково влияние там. В други, по-напреднали в икономическо и културно отношение райони, по-рано е отхвърлено това влияние и се приема употребата на кирилско писмо. Факт е, че будните българи от Сливен и Сливенско се включват активно в българското Възраждане, в борбата за църковна независимост и в по-късните борби за политическа свобода. Но и те като останалите българи преминават през етап на гръцко езиково влияние. Освен с графичните си особености, новооткритият писмен

паметник представлява интерес и с езиковите си и текстологични особености. От една страна, като основа в текстовете е залегнал местният български говор, част от източните български говори. От друга страна, са налице особености, характерни за книжовния, в случая църковно-славянския език. Включените дамаскинови и недамаскинови текстове могат да бъдат анализирани и съпоставяни с подобни текстове от други възрожденски писмени паметници, което ще даде възможност да се изяснят въпроси, свързани със спецификата на късните български възрожденски писмени паметници от XIX в.

Литература

- [1] Арnaudов 1938: Арnaudов, М. *Селимински – живот – дело – идеи*. София: БАН, 1938. 600 с.
- [2] Блъсков 1976: Блъсков, Ил. *Спомени*. София: ОФ, 1976, 194 с.
- [3] ГБР 2004: *Гръцко-български речник. Второ преработено издание*. Пловдив: „МАГ – 77“, 2004. 1072 с.
- [4] Димитрова 2005: Димитрова, М. Словото за Св. апостол Тома в ръкопис 369 от Църковен историко-архивен институт, София. – В: *Новъсть оученикъ надъ оучителемъ своимъ. Сборник в чест на проф. дфн Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. 2005, с. 400–416.
- [5] Дьомина 1968: Демина, Е. *Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в. Исследование и текст*. Ч. 1. Филологическое введение в изучение болгарских дамаскинов. София: БАН, 1968. 235 с.
- [6] Караджова 2014: Караджова, Д. *Сливен и Елена през Възраждането. Принос към изследванията*. София: „БОЛИД – ИНС“, 2014. 519 с.
- [7] Кодов 1969: Кодов, Хр. *Опис на славянските ръкописи в библиотеката на БАН*. София: БАН, 1969. 294 с.
- [8] Мирчева 2001: Мирчева, Е. *Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII век*. Велико Търново: „Фабер“, 2001. 316 с.
- [9] Митринов 2005: Митринов, Г., Гиневски, Хр. *Родопско книжовно наследство. Райковски дамаскин (ново пълно издание на текстовете в същинската част на сборника)*. Варна: „Черноризец Храбър“, 2005. 276 с.
- [10] Петканова 1990: Петканова, Д. *Народното четиво през XVI–XVIII век*. София: Български писател, 1990. 423 с.
- [11] Стоянов 1964: Стоянов, М., Кодов, Хр. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 3. София: „Наука и изкуство“, 1964. 500 с.
- [12] Стоянов 1969: Стоянов, М. Български ръкописи с гръцки елементи. В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*. Т. 9. Изследвания и материали от специалните сбирки на Народната библиотека. София, 1969, с. 315–351.
- [13] Стоянов 1971: Стоянов, М., Кодов, Хр. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 4. София: БАН, 1971. 174 с.
- [14] Стоянов 1972: Стоянов, М. Райковски дамаскин. // *Родопски сборник*, т. 3, 1972, с. 225–307.

- [15] Стоянов 1973: Стоянов, М. *Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народна библиотека „Кирил и Методий“*. София: „Наука и изкуство“, 1973. 205 с.
- [16] Стоянов 1978: Стоянов, М. *Букви и книги. Студии по история на българската писменост*. София: „Наука и изкуство“, 1978. 303 с.
- [17] Стоянов, М. Исидор Сливенски – български книжовник от края на XVIII в. // *Старобългарска литература*. 1980, кн. 7, с. 72–89.
- [18] Табаков 2002: Табаков, С. *Опит за история на град Сливен*. Второ издание в 3 тома. Т. 2. Общественополитически живот в Сливен и Сливенско. София: „Захарий Стоянов“, 2002. 261 с.
- [19] Цонев 1910: Цонев, Б. *Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София*. София: Издание на библиотеката, 1910. 555 с.
- [20] Цонев 1920: Цонев, Б. *Славянски ръкописи и старопечатни книги на Народната библиотека в Пловдив*. София, 1920. 291 с.
- [21] Цонев 1923: Цонев, Б. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 2. София, 1923. 552 с.